

v tem, da je tuje besede umno prilagajal domačim in si jih sčasoma čisto prisvojil. S tem pa ni rečeno, da ni treba iz jezika trebiti nepotrebno tuje blago. Tujk ne smemo preganjati, če zanje nimamo pomensko popolnoma enakovrednega domačega izraza. Pri tem se razume, da najmanj tujk prenese leposlovje, veliko jih imamo v znanosti in tehniki, od časnikov, ki pišejo za najširše ljudske množice in morajo biti razumljivi vsem bralcem, pa seveda pričakujemo, da bi jih imeli čim manj.

Smešna pa bi bila tudi druga skrajnost. Če bi hoteli vse tujke iztrebiti, bi jezik strahovito osiromašili. Marsikateri puristični nadomestki niso sprejemljivi: za *klavir* — žvrgolišče, za *žemljo* — razpočnica, za *tramvaj* — počestnica. Noben omikan evropski jezik ne more živeti v sodobnem svetu brez tujk, tudi slovenski ne. Pri presojanju, katere tujke lahko rabimo in katerih ne smemo, pa bo zadnjo besedo povedala — splošna raba.

Francè Novak

NAJVAŽNEJŠA STALIŠČA V PRAVOPISNI VOJNI

Ob Slovenskem pravopisu 1962 se je vnela v našem tisku žolčna debata, ki še sedaj ni ponehala, čeprav bo že kmalu dve leti, odkar je priročnik izšel. Daleč največ prostora so ocenjevalci odmerili enemu samemu problemu, namreč odločitvi pravopisne komisije, da se iz nedovršnih glagolov na -ati, -iti ali iz njihovih pridevnikov izpeljani samostalniki, ki zaznamujejo delujoča bitja, pišejo s pripono -avec, -ivec za moški spol in -avka, -ivka za ženski spol; prav tako naj bi se po novem pravopisu pisale z -v- tudi izpeljanke iz teh samostalnikov s priponama -ski, -stvo; imena za priprave in podobno pa naj bi se pisala z -v- v primeru, če pri njih zmaguje občutek posebljene stvari, z -l- pa, če je beseda izpeljana iz imena za orodje (SP 1962, 72). V pričujočem sestavku bom skušal povzeti najvažnejša dokazila, s katerimi so udeleženci polemike branili oziroma odklanjali pravopisno reformo.

Po starem pravopisu pišemo praviloma -lec, -vec pa samo pri izvedenkah iz še živih glagolskih pridevnikov (bahav-ec) in kadar stoji v zlogu pred pripono l ali lj (volivec, ponavljavec).

Sestavljalci pravopisa so svojo reformo utemeljevali s trditvijo, da podpira pisavo z -v- množica izvedenk iz pridevnikov na -av ali -iv (krmežljavec, naga-jivka) in da je nova pisava enotna, dosledna, preprosta in po velikanski večini edina zgodovinsko upravičena, njeno največjo prednost pa vidijo v tem, da ne zavaja v elkanje (SP 1962, 72).

Iz razumljivih razlogov je nekaj piscev in redakcij razmeroma hitro prešlo na novi pravopis, nekateri so začeli tako pisati celo pred njegovim izidom. Ugovori proti pisavi »bravec«, ki so se pojavili po izidu SP 62, in sklep konference na Akademiji 3. oktobra 1962, ki priporoča šolam, da naj se držijo določil SP 50, so zaustavili prehajanje na reformirano pisavo in povzročili, da so nekatere redakcije in pisci začeli spet pisati po starem. Zamenjava črke l z v-jem

v priponi -lec in njenih izpeljankah nikakor ni tako preprost problem, kakor ga je javnosti razložila pravopisna komisija. Zato lahko rečemo, da pišoče občinstvo ob izidu pravopisa ni bilo seznanjeno z vsjo obsežnostjo vprašanja; to je pokazala šele kritika reforme.

V polemiki ob pravopisni reformi so v tisku pisavo z -v- odklonili ali pa so na njen račun izrazili svoje tehtne pomisleke predvsem Stanko Kotnik, Božidar Borko, Boris Urbančič, France Bezljaj, Breda Pogorelec in še nekateri drugi. Odločno se je uprl spremembi B. Urbančič in v Delu (6.—8. VII. 1962) javno postavil načelno vprašanje, kdaj sploh nastane potreba, da se pravopis spremeni. Nekaj mesecev kasneje se je ponovno oglasil z osemnajst strani obsegajočo razpravo *Problem »bravca«* v Slavistični reviji XIV in v posebni brošuri, ki je izšla kot ponatis iz SR. V obrambo pisave z -v- sta v tisku nastopila člana pravopisnega uredniškega odbora Anton Bajec in Lino Legiša, poleg teh dveh pa še Rado Bordon, nekateri tržaški profesorji in Vladimir Pivko.

Polemika lepo dokazuje, da je spor »bravec ali bralec« — kakor so ga poimenovali — samo deloma praktične, predvsem pa načelne narave. Praktični ugovor je ugotovitev, ki jo je izrazila večina kritikov, namreč, da reforma ne predstavlja nikakršne poenostavitve, kakor meni pravopisna komisija, ampak bi utegnila v posameznih primerih povzročati celo večje preglavice kakor staro pravilo, ki nikomur ne dela težav. Posebno bi utegnila spravljati pisca v zadrego množica sličnih in sorodnih tvorb, ki se tudi po SP 62 pišejo z l-om. Pripone s karakterističnim l-om so bile v zadnjih sto letih zelo produktivne. Njihova tvornost se je večala z uvajanjem slovenskega jezika na razna področja gospodarskega, kulturnega in političnega življenja. Sufiks -lec ne živi v naši zavesti in optični podobi izolirano, ampak ima sorodstvene odnose z nekaterimi besedami, ki imajo v sufiksih prav tako -l-. B. Urbančič je zbral besedno družino 31 sufiksov, ki jih naš jezikovni čut povezuje z oblikami na -l-.

Prav gotovo je bil najmočnejši razlog za posplošitev l-a pred sto leti poenotenje deloma različnih končnic, ki so se v praksi že takrat mešale. Prav to pa je pravopisna komisija prezrla, ker so jo zavedle nekatere starejše razlage, češ da je treba videti v uvedbi -l- za -v- zgolj prizadevanje po slavizaciji knjižne slovenščine, ki je bilo takrat zelo močno. To slavizacijo, ki je imela za oblikovanje slovenskega knjižnega izraza velik pomen, sta pospeševala poleg političnih nagibov tudi zmotna jezikovna teorija, da je slovenščina direktna potomka stare cerkvene slovanščine, in praktični razlog, da bi s kolikor toliko izhodnimi slovanskimi oblikami premostili relativno velike razlike med posameznimi slovanskimi narečji. Pravopisna komisija očitno stoji na stališču, da je treba, kolikor se le dá, »nacionalizirati« te slavizirane elemente v slovenščini, s čimer je zadela na načelen ugovor kritike, ali smemo zavestno zatajiti »eno izmed osnovnih gibal, ki je usmerjalo naše predhodnike pri oblikovanju knjižnega izražanja«, in kje bi se potem sploh ustavili pri še nameravanih pravopisnih reformah (F. Bezljaj, Delo, 15. VII. 1962).

Glavni vzrok, zaradi katerega se je pravopisna komisija odločila za reformo, je dejstvo, da se v teh sufiksih širi izgovor -l-. V tem vidi ostanek elkanja; zatorej duhu našega jezika tuj pojav, ki mu je treba napraviti konec. Kritiki zanikajo, da bi bil izgovor -l- v teh sufiksih v zvezi z zloglasnim elkanjem, ampak ga imajo za normalen jezikovni pojav; pri njem gre predvsem za umetne knjižne besede, ki jih v drugačni obliki niti nismo poznali.

Anton Bajec (Delo, 30. V.—2. VI. 1962) in Boris Urbančič (SR XIV, 211 d.) sta podala dokaj natančen pregled zgodovinskega razvoja tega vprašanja in tudi s številkami ponazorila rabo pripone -vec oziroma -lec pri posameznih pisateljih ali v posameznih obdobjih. Od začetka slovenskega knjižnega jezika pa vse do pred sto leti, ko je Levstik razglasil obliko z -lec (izg. vȅc) za edino pravilno, so vsi dosledno pisali -vec, vendar je bilo takih samostalnikov v tistih časih sorazmerno malo. »Vsa slovenska pišoča javnost zadnjih sto let (pa je bila) enotna v pisanju oblik z l-om, kolikor niso povzročali zmede jezikoslovci in pa del kulturnih delavcev, ki se je grupiral ob katoliškem tisku« (Urbančič, SR XIV, 224). Vendar zgodovinska upravičenost, iz katere izhaja pravopisna komisija, ne more biti odločilni faktor pri določanju norme v knjižnem jeziku, posebno še, če ima prav nasprotno tendenco, kot je tista, ki se je že uveljavila ali pa se močno uveljavlja v splošni rabi. S takimi nasilnimi spremembami v jeziku se rušijo sistemi posameznih kategorij, kar povzroča nove težave. Če so podobni individualni posegi možni v času, ko je knjižni jezik še v povojih in ko ga uporablja sorazmerno malo ljudi, pa se ne morejo uveljaviti ali naletijo vsaj na znaten odpor v času, ko je pišočih mnogo. Verjetno bi bilo za knjižno slovenščino precej škodljivo, ko bi se legalizirale take in podobne občasne reformice, posebno neprijetno pa bi bilo za pišoče občinstvo, ker bi se bilo ob neprestanih reformah vedno teže učiti pravilne slovenščine. Če se že pojavi potreba po normativnih spremembah, čeprav se v splošni rabi še niso uveljavile, je pred dokončno odločitvijo vsekakor potrebno izzvati strokovno diskusijo. Tak postopek bi bil zaradi specifičnega stanja v našem jezikoslovju danes še posebno potreben in nujen.

Po mnenju B. Urbančiča je pravopisna komisija lahko sprejela tak sklep samo zato, ker je pozabila na temeljno komunikacijsko vlogo jezika; drugače bi ne mogla popuščati osebnim idealom o lepoti in pravilnosti jezika. Pravopisne spremembe so lahko samo »izraz dejanskega stanja v jeziku, očitnih tendenc na sedanji razvojni stopnji knjižne slovenščine in težnje po poenostavljanju« (Urbančič, SR XIV, 228).

F. Bezljaj je odklonil tudi predlog A. Bajca, naj piše vsak kakor hoče, po starem ali po novem pravopisu, z utemeljitvijo, da bi nas taka praksa privedla do še hujše anarhije. Zagovarja načelo, da se je treba sporazumeti z enotno pisavo (Delo, 15. VII. 1962).

Zaradi izredno stvarne ocene problematike sodobnega slovenskega jezika zasluži vso pozornost izjava, ki jo je v Delu (23. IX. 1962) podpisalo osem književnikov; v njej ugotavljajo: »Glede na današnje sramotno podcenjevanje, zanemarjanje in pačenje slovenskega jezikovnega izraza v javnem življenju (kinematografi, reklame, dopisovanje ustanov, podjetij, uradov itd.) menimo, da so take črkarske novotarije in spremembe popolnoma odveč. Težišče problemov našega jezika namreč ni v periodičnih pravopisnih reformah, temveč v sistemiziranju besednjaka in slovnice in posebej še v načrtni šolski ter splošni jezikovni vzgoji Slovencev.«

Zagovorniki pisave z -v- so v polemiki branili svoja stališča s trditvami, ki so podane že v pravopisu, in s sledečimi argumenti: 1. da ni bilo pravočasno nobenega dovolj določnega ugovora, čeprav so vprašanje že 17. maja 1958 v *Ljudski pravici* predložili javnosti; 2. da je odpor zoper -vec nekoliko napihljen; 3. da bi se bilo dobro po reformi ravnati že zaradi tega, ker so tako odločile priznane pravopisne avtoritete, ker je knjiga obsežna in draga in je izšla pri

priznani ustanovi in ker se je pred pravopisno vojno že več pišočih ljudi odločilo za reformirano pisavo. Poskus Vladimirja Pivka, da bi pravopisni nesporazum osvetlil teoretično, se je ponesrečil zaradi njegovega preozkega in preveč enostranskega gledanja na stvari. Tudi zagovorniki pisave z -vec se prav dobro zavedajo, da so med pravopisno komisijo in njenimi kritiki včasih manjše, večkrat pa tudi znatne načelne razlike. Posebno odločno so zavrnil nekatera nasprotna izhodišča B. Urbančiča. Največ hrupa in kritike je vzbudila njegova formulacija, da je jezik sredstvo za sporazumevanje. Vendar so jo ocenjevalci često po nepotrebnem preobračali in spravljali v absurd. V tem boju se jim je pridružil tudi Janez Gradišnik, pisatelj in prevajalec, ki se rad spušča v razglabljanja o teoretičnih vprašanjih slovenskega jezika. Tega dela polemike, ki je v svojih najbolj ekstremnih nastopih dokazala, da ima zelo šibke teoretične noge, v tem sestavku ne bom obnavljal. Njene pomanjkljivosti so tako velike, da bi jim moral človek posvetiti veliko truda in prostora, če bi jih poskušal kritično pretresti in osvetliti.

Ob pravopisni vojni smo še posebno občutili pomanjkanje teoretičnih razprav o našem knjižnem jeziku. Množica karakterističnih pojavov, ki jih obsega ta pojem, je za našo teoretično literaturo še zmeraj prava španska vas. Pričakujemo, da bomo sodobne poglede na številna vprašanja, ki so bila v polemiki načeta, dobili v naknadnem podrobnejšem razpravljanju o jeziku; to bo vsekakor moralo slediti načelnim sporom ob pravopisni reformi. Polemika je postavila celo vrsto perečih vprašanj in posredno naglasila potrebo po temeljiti obdelavi knjižnega jezika.

Tako je ta polemika prvo večje merjenje sil med tradicionalnimi in — vsaj za naše razmere — novimi pogledi na knjižni jezik. Nobenega dvoma ni, da bodo potrebni še naporu cele generacije jezikoslovcev, preden bodo nova načela z vrsto poglobljenih teoretičnih študij in praktičnih aplikacij obvladala področje naše slovenistike in si pridobila tudi zaupanje pišoče javnosti. Le-ta zdaj sicer z zanimanjem spremlja spor za »bralca«, vidi pa v njem večinoma le mučno »črkarsko pravdo«, ki jo je treba čim prej tako ali drugače zaključiti. Vzrok za to je prenizka strokovna usposobljenost nekaterih udeležencev diskusije in pa dejstvo, da našega človeka bolj žulijo številna druga odprta jezikovna vprašanja, čeprav ostrina in dolgotrajnost polemike dokazujeta, da gre v tem sporu vendarle za nekaj več kot zgolj za črko.

Tomo Korošec

IME SLOVENE C

(Po seminarski nalogi Toma Korošca priredil za tisk F. Bezljaj)

V znanosti je mnogo problemov, ki jih ni mogoče dokončno zadovoljivo rešiti. Na vsaki razvojni etapi se vrača k njim in skuša uskladiti, kar se je nabralo novega gradiva, kar se da porabiti iz dognanj sorodnih strok ali vsaj preveriti s poglobljenimi metodami. Takšne narave so več ali manj skoraj vsa osrednja vprašanja slavistike, etnogeneza Slovanov, njihova zgodnja kultura,